

แนวทางของจิตตศิลป์ศึกษา เพื่อพัฒนาการคิดอย่างใคร่ครวญเชิงวิพากษ์ สำหรับนักศึกษา
ปริญญาตรี คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

Contemplative-based art education approaches to develop dialectical thinking
for undergraduate students Faculty of Education Khon Kaen University

อริยพร คุโรดะ*¹

Ariyabhorn Kuroda*¹

(Received 2023-08-10; ; Revised:2023-08-30 ; Accepted: 2023-08-31)

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้ มีจุดมุ่งหมายเพื่อพัฒนาแนวทางและผลการใช้แนวทางของจิตตศิลป์ศึกษาในการพัฒนาการคิดอย่างใคร่ครวญเชิงวิพากษ์ ของนักศึกษาปริญญาตรี คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการในชั้นเรียนและใช้การเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพ มีการตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า กลุ่มเป้าหมายคือ นักศึกษาปริญญาตรี สาขาศิลปศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น ชั้นปีที่ 2 ภาคเรียนที่ 1 ปีการศึกษา 2566 เพศชาย 9 คน เพศหญิง 21 คน รวมทั้งสิ้น 31 คน มาจากการเลือกแบบเจาะจง เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ 1) แผนการจัดการเรียนรู้ตามแนวทางจิตตศิลป์ศึกษา เพื่อพัฒนาการคิดอย่างใคร่ครวญเชิงวิพากษ์ของนักศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น มีการดำเนินการจัดการเรียนรู้ ทั้งหมด 6 ครั้ง ครั้งละ 3 ชั่วโมง 2) แบบบันทึกหลังการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ตามแนวทางจิตตศิลป์ศึกษา 3) แบบบันทึกการคิดอย่างใคร่ครวญเชิงวิพากษ์ จากการเรียนรู้ตามแนวทางจิตตศิลป์ศึกษา และ 4) แบบประเมินการจัดการเรียนรู้จากนักศึกษา

ผลการวิจัย พบว่า

1. ผลการพัฒนาการคิดอย่างใคร่ครวญเชิงวิพากษ์ของนักศึกษาปริญญาตรี คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น โดยใช้แนวทางของจิตตศิลป์ศึกษา พบว่า

¹ อาจารย์ประจำหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขา หลักสูตรและการสอน คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

¹ Lecturer of Doctor in Philosophy Curriculum and Instruction, Faculty of Education, Khon kaen University



1.1 แนวทางการจัดการเรียนรู้ของจิตตศิลป์ศึกษานั้น เริ่มจากผู้วิจัยให้ความรู้แก่นักศึกษา ทั้งความรู้เกี่ยวกับแนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับ แนวคิดจิตตปัญญาศึกษา และการคิดเชิงวิพากษ์เชื่อมโยงไปสู่ การปฏิบัติจริง แล้วจึงเริ่มต้นสู่การพัฒนาให้นักศึกษาตามแนวทางของจิตตศิลป์ศึกษา ประกอบด้วย 3 ขั้นตอน ได้แก่ 1) ขั้นเริ่มต้นการเรียนรู้ โดยการสร้างแรงจูงใจในการเรียนรู้ให้นักศึกษา วิเคราะห์นักศึกษา 2) ขั้นดำเนินการจัดการ เรียนรู้ มีการจัดกิจกรรมทั้งกลุ่ม และรายบุคคล เพื่อเชื่อมโยงการเรียนรู้ผ่านการสร้างผลงานศิลปะด้วยการวาดภาพ เรื่องเล่า เหตุการณ์ต่าง ๆ ในชีวิตของนักศึกษากับเนื้อหาทางวิชาการ และ 3) ขั้นสรุปการเรียนรู้และสะท้อนผลการ เรียนรู้ นักศึกษานำเสนอผลงาน โดยใช้การนำเสนอแนวคิดของผลงาน การวิเคราะห์ ตีความผลงาน โดยใช้ กระบวนการคิดแบบวิภาษวิธี

1.2 ผลการคิดใคร่ครวญเชิงวิพากษ์ของนักศึกษาหลังการจัดการเรียนรู้ตามแนวทาง จิตตศิลป์ศึกษา พบว่า นักศึกษามีแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงที่ดีขึ้นเรื่อย ๆ จากครั้งที่ 1-6 ด้วยการมีสติรับรู้ตนเอง มีช่วงเวลาการทบทวนตนเองจาก เรื่องราว เหตุการณ์ และความทรงจำในอดีตที่ส่งผลถึงปัจจุบันอย่างมีเหตุมีผล จนค่อย ๆ เกิดความเข้าใจตนเอง โดยมีผู้วิจัยแนะนำช่วยเหลืออย่างใกล้ชิด และฝึกฝนผ่านกิจกรรมที่หลากหลาย ส่งผลให้นักศึกษาเห็นกระบวนการที่ใช้ในการปรับตัว ทำความเข้าใจ ยอมรับฟังความคิดเห็น ตัวตนของผู้อื่น ที่แตกต่างหลากหลายที่นำมาสู่การปรับตัวเข้าหากัน และร่วมกันสร้างสรรค์ผลงานในบรรยากาศที่ทุกคนเกื้อกูลกัน วางแผน แบ่งหน้าที่รับผิดชอบแก่กัน และยอมรับฟังความคิดเห็นที่แตกต่างหลากหลาย มีการใช้ปัญญาทั้งสามฐาน อย่างสมดุล และการคิดเชิงวิพากษ์ได้เป็นอย่างดี

2. ผลการใช้แนวทางของจิตตศิลป์ศึกษา ในการพัฒนาการคิดอย่างใคร่ครวญเชิงวิพากษ์ของนักศึกษา ปริญญาตรี คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น พบว่า

2.1 จุดเด่น กิจกรรมที่ได้ทำร่วมกันมีความน่าสนใจและสนุก มีช่วงเวลาอยู่กับตนเอง ฝึกคิด เชิงเหตุผล เพื่อค้นหาคำตอบให้ได้เกิดความเข้าใจตนเอง เป็นสิ่งแปลกใหม่ที่ให้เห็นภาพสะท้อนตัวตนของตนเองได้ ชัดเจนมากขึ้น มีการเชื่อมโยงกับประสบการณ์ในอดีต ภายใต้การทำงานของปัญญาสามฐาน ทำให้เกิดความเข้าใจ ในงานศิลปะ เห็นคุณค่าและความรักที่มาจากการสร้างสรรค์ผลงานที่มีคุณค่าจากความงามภายในใจ สามารถ นำหลักการคิดดังกล่าวที่ได้รับไปใช้ในชีวิตประจำวัน ทำให้ได้แรงบันดาลใจในการทำสิ่งต่าง ๆ อย่างมีความหมาย และมีความสุขมากขึ้น

2.2 จุดที่ควรพัฒนา ควรมีสื่อการสอนประกอบการบรรยาย ให้มีภาพประกอบมากขึ้น เพื่อให้เกิด ความน่าสนใจและทำให้นักศึกษาเข้าใจเนื้อหาได้ง่ายขึ้น

คำสำคัญ: จิตตศิลป์ศึกษา, พัฒนาการคิดอย่างใคร่ครวญเชิงวิพากษ์, นักศึกษาปริญญาตรี



Abstract

The objectives of this research were: to develop guidelines and determine outcomes of using contemplative-based approaches in art education for students in the Faculty of Education, Khon Kaen University. This was classroom action research, using qualitative data collection and data triangulation. The target group were 2nd year Art Education major students, in the 1st semester of the academic year 2023. There were 31 students, 9 male and 21 female. The research instruments were: 1) a collection of 6 learning units of 3 hours each prepared according to contemplative approaches of art education, 2) a recording form for learning activities on dialectical thinking, 3) a learning reflection form on dialectical thinking, 4) an assessment form for students' learning activities.

Research results.

1. The research results show that:

- 1.1 Guidelines for contemplative-based art education approaches starting from the researcher's training of students conceptual knowledge, theories related to concept of contemplative-based art education, and dialectical method put into practice. The development of students according to the guidelines of contemplative-based art education approaches, consists of 3 steps: 1) the initial learning phase achieved by creating incentives for students to learn. 2) the learning management process. There were both group work and individual activities to connect learning through the creation of artworks by drawing pictures, stories telling, students' direct experiences with academic content; and 3) the learning summary and reflection on learning outcomes. Students present their work by introducing the concept behind the work, analyzing and interpreting the work using a dialectical thinking process.

- 1.2 Students' critical thinking tended to gradually improve from the 1st to the 6th time with increasing self-awareness. There is a period of self-reflection of life stories, events, situations and memories from the past that rationally affect the present. Students gradually acquire a self-understanding that comes from their own questioning, which is closely supported by the answers that they seek with their own hearts, alongside the researcher, and practiced through a variety of activities. As a result, students have changed and developed their own minds. Students undergo the process of adaptation, understanding and accepting opinions. Each



student contributes to create an atmosphere of cooperation in which everyone supports, plans, and shares responsibilities with each other. All three bases of wisdom (Mind-Based, Soul-Based, and Body-Based) as well as critical thinking are used in a balanced way.

2. The results revealed

2.1 Strengths: The activities completed were both interesting and fun. Having time alone, to practice critical thinking, to find answers, to gain self-understanding, to find something new, and to gain a clearer picture of oneself are all connected to past experiences. Utilizing the tenets of the Three Bases of Wisdom brings an understanding of art perception, an appreciation of the value and love that comes from creating valuable works from inner beauty and being the ability to apply these concepts in daily life, inspiring purpose and happiness.

2.2 Weaknesses: Lectures should be accompanied by additional teaching materials that include more illustrations to make them interesting and help students understand the content.

Keyword: Contemplative-based Approaches, Dialectical Thinking, Undergraduate Students

บทนำ

ชีวิต คือ การเรียนรู้ และให้ตัวตนได้สัมผัสกับ “คุณค่าของชีวิต” (สถาบันอาศรมศิลป์, 2561) การจัดการเรียนการสอนของนักการศึกษาที่เข้าใจความเป็นจริงของวิถีชีวิตความเป็นอยู่จะเป็นพื้นฐานความเชื่อให้นักศึกษามีส่วนร่วมในการจัดการเรียนการสอน รวมไปถึงการสะท้อนผลของความต้อการจำเป็นกับสิ่งที่ทำให้มีความสอดคล้องกัน เพื่อนำไปสู่การพัฒนานักศึกษา รับรู้ เข้าใจความเปลี่ยนแปลงของสังคมและโลก (Nieto, 2018) เป็นการทำให้นักศึกษาเกิดการเรียนรู้และเปลี่ยนแปลงจากภายในตนเอง พิจารณา คิดใคร่ครวญในตนเองด้วยหนทางที่หลากหลาย ทั้งเหตุผล อารมณ์ และญาณทัศนะ การคิดเชิงวิพากษ์ วิเคราะห์ด้วยเหตุผล ประเมินผล กระทบด้านต่าง ๆ อันจะนำไปสู่การมีมุมมองที่หลากหลาย ยอมรับ และปรับตัวให้เข้ากับทุกสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลง(สมสิทธิ์ อัสตรนธิ และกาญจนา ภูครองนาค, 2560) เพื่อให้สามารถอยู่ในสังคมได้อย่างสงบสุข

การจัดการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 ต้องเป็นการเรียนรู้ที่มีเป้าหมายและเข้าใจเป้าหมาย การให้คุณค่าต่อสิ่งที่เรียนรู้ การศึกษาควรเป็นไปอย่างธรรมชาติที่ส่งผลให้การเรียนรู้ของนักศึกษาเกิดขึ้นจากการได้รับสิ่งเร้าที่ทำให้เกิดกระบวนการทำงานของสมองที่ส่งผลต่อความคิด ความทรงจำ อารมณ์ ที่เกิดจากการได้รับรู้ผ่านประสาทสัมผัสทั้งห้า เชื่อมโยงกับกระบวนการทางความคิด โดยนำตัวตนของเราเข้าไปเกี่ยวข้อง อันจะส่งผลให้



นักศึกษาเกิดการเรียนรู้ ก่อให้เกิดปัญญาที่จะเข้าใจตนเองและพัฒนาความรู้ความสามารถ ทั้งด้านสังคม อารมณ์ และสติปัญญาอย่างสมดุล ฉะนั้น ผู้สอนจึงต้องหาวิธีการ และทำความเข้าใจเกี่ยวกับนักศึกษาทั้งรายบุคคลและภาพรวม เปลี่ยนบทบาทมาเป็นผู้อำนวยการเรียนรู้ให้แก่ผู้เรียน ด้วยการกำหนดวัตถุประสงค์ การประเมิน และการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับสภาพจริงของนักศึกษา ครอบคลุมถึงการเรียนรู้ด้านชีวิต สังคม ความฉลาดทางอารมณ์ จิตสำนึกที่จะนำไปสู่การเรียนรู้อย่างยั่งยืน (กิ่งฟ้า สินธุพงษ์, 2550; วิจารย์ พานิช, 2557; วิทยากร เชียงกูล, 2549; สุพัตรา ชาติบัญชาชัย, 2548; สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2563)

จิตตศิลป์ (Contemplative art) เป็นส่วนหนึ่งของแนวคิดจิตตปัญญาศึกษา โดยการบูรณาการงานศิลปะแขนงต่าง ๆ เข้ากับกระบวนการพินิจใคร่ครวญภายในอย่างลึกซึ้ง ด้วยความเชื่อที่ว่าศิลปะ คือ กระจกส่องสะท้อนและสะพานเชื่อมโยงภาวะภายในของบุคคล (ศูนย์ส่งเสริมและพัฒนาพลังแผ่นดินเชิงคุณธรรม (ศูนย์คุณธรรม) โครงการวิจัยเพื่อพัฒนาหลักสูตรการอบรมและกระบวนการแนวคิดจิตตปัญญา, 2551) จิตตปัญญาศึกษาเป็นการศึกษาที่ทำให้เข้าใจด้านใน ของตนเอง รู้ตัว เข้าถึงความจริง ทำให้เปลี่ยนแปลงมุมมองเกี่ยวกับโลกและผู้อื่น เกิดความเป็นอิสระ ความสุข ปัญญา และเกิดความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ (สิริรัตน์ นาकिन, 2562 อ้างอิงจาก ประเวศ วะสี, 2549) กระบวนการเรียนรู้ด้วยใจอย่างใคร่ครวญ เน้นการพัฒนาความคิด จิตใจ อารมณ์ภายในตนเองอย่างแท้จริง มุ่งเน้นความสมดุลในความแตกต่าง ทั้งฐานกาย ฐานใจ และฐานหัว ด้วยการจัดกิจกรรมที่หลากหลาย เพื่อให้เกิดการตระหนักรู้ในตนเอง รู้คุณค่าของสิ่งต่าง ๆ โดยปราศจากอคติ เพื่อการเปลี่ยนแปลงในระดับต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นภายในตน ภายในองค์กร และภายในสังคม (โครงการวิจัยเพื่อพัฒนาหลักสูตรการอบรมและกระบวนการทางด้านจิตตปัญญาศึกษา, 2551; ปราณี อ่อนศรี, 2557) การทำงานทางการศึกษาที่คำนึงถึงความต้องการ และศักยภาพของนักศึกษา เปลี่ยนจากการสอนหนังสือมาเป็นการสอนชีวิตและทักษะที่จำเป็นในการดำเนินชีวิต การจัดการศึกษาตั้งแต่ในระดับขั้นพื้นฐานถึงระดับอุดมศึกษาจึงต้องสอดคล้องกับความแตกต่างระหว่างบุคคลของนักศึกษา เพื่อให้ตรงตามความคาดหวังของสังคมที่ต้องการพลเมืองในปัจจุบัน เป็นทั้งคนดี มีคุณธรรม มีความรู้ มีความสุข และมีความเข้มแข็งต่อสภาวะการณ์ต่าง ๆ ที่มากระทบทั้งร่างกาย และจิตใจ โดยใช้สติปัญญาและความรู้จากการเรียนรู้ (สุดาพร ลักษณะนิยนาวิน, 2553; อมรวิชัย นาครทรรพ และคณะ, 2551) มีผลการวิจัยชี้ว่า การเปลี่ยนแปลง เกิดจากกระบวนการทางความรู้สึก (See-feel-change) มากกว่ากระบวนการเชิงเหตุผล (Analyze-think-change) โดยการใช้กิจกรรมที่จะช่วยให้นักศึกษาเกิดการเรียนรู้จากกระบวนการเชิงอารมณ์ ได้แก่ การใช้งานศิลปะ เพื่อให้เกิดการทำสมาธิ รวมไปถึงการใช้การเล่าเรื่อง ในประเทศไทย เรียกการจัดการเรียนรู้แบบนี้ว่า “กระบวนการจิตตปัญญา” เพื่อค้นหาและทำความเข้าใจความรู้สึกของตนเอง ผู้สอนต้องเปิดโอกาสให้มีการแลกเปลี่ยนความรู้สึก ความคิดเห็น ความเชื่อ หรือคุณค่าที่มีความแตกต่างหลากหลายกัน (วิจารย์ พานิช, 2558) ซึ่งกระบวนการดังกล่าวของจิตตปัญญาศึกษาช่วยให้นักศึกษาเยียวยาความแปลกแยกจากธรรมชาติ และสร้างการเอาใจใส่ทางประสาทสัมผัสเป็นหนึ่งเดียวกับสิ่งมีชีวิตทั้งหมด นอกจากนี้ จากงานวิจัย



ยังพบว่า อาจารย์ในมหาวิทยาลัยได้ใช้แนวทางของจิตตปัญญาไปใช้ในการจัดการเรียนรู้สำหรับนักศึกษาผ่านเรื่องเล่า และให้นักศึกษาได้สะท้อนคิด ผ่านประสบการณ์ของอาจารย์ เชื่อมโยงกับความคิด ความรู้สึก และประสบการณ์ของตนเอง เพื่อเป็นการลดภาวะเครียด วิตกกังวล อันเป็นการป้องกันนักศึกษาจากการนำไปสู่ภาวะซึมเศร้าที่จะเกิดขึ้นจากสภาวะการกดดันต่าง ๆ (Pizzuto, 2018) นอกจากนี้ การฝึกคิดอย่างใคร่ครวญในการหาเหตุและผลของสิ่งที่เกิดขึ้น คือ “การคิดเชิงวิพากษ์” เป็นวิธีการช่วยให้ครูและนักศึกษามีมุมมองที่ถูกต้องอย่างมีวิจาร์ณญาณต่อความหลากหลายของผู้คนและสังคม (Banks และ Banks, 2015) การคิดอย่างมีวิจาร์ณญาณ (Critical thinking) มีกระบวนการคิดวิเคราะห์อย่างสร้างสรรค์ คิดแตกต่าง คิดนอกกรอบเดิม ๆ เพื่อให้เกิด สิ่งใหม่ที่สร้างสรรค์ขึ้น (Bellanca Fogarty และ Pete, 2012) อันจะส่งผลให้นักศึกษาเกิดการพัฒนาตนเอง ในภาพรวมไม่ว่าจะเป็นร่างกาย จิตใจ สังคมและสติปัญญาอย่างสมดุล สามารถปรับตัว และอยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างมีความสุข

ปัญหาการศึกษาของไทย ซึ่งสั่งสมมานานนั้น อยู่ที่ระบบการศึกษาไทยที่ปรับตัวไม่ได้ มาจากสภาพทรรศนะเกี่ยวกับการศึกษาไทยที่เน้นการสอนและการหล่อหลอมไม่เน้นที่การเรียนรู้และการลงมือทำ (สุรศักดิ์ ปาเฮ, 2560 อ้างอิงจาก ประเวศ วะสี, 2541) ตามความเชื่อและแนวคิดในการจัดการเรียนการสอนของระบบการศึกษาไทยในอดีต ไม่ว่าจะเป็นปรัชญาสัจนิยม เชื่อว่า โลกนี้ มีบางสิ่งที่มีคุณค่าถาวร คงที่ และไม่เปลี่ยนแปลง ซึ่งเราควรอนุรักษ์ และถ่ายทอดให้กับคนรุ่นหลัง การจัดการเรียนการสอนตามปรัชญานี้ จึงเน้นการสอนให้นักศึกษาจดจำใช้เหตุผล และตั้งใจทำสิ่งต่าง ๆ โดยผู้สอนใช้การบรรยาย ซักถามเป็นหลัก (ทิตินา แคมมณี, 2554) ซึ่งแนวคิดนี้คงอยู่ในระบบการศึกษาไทยและถูกส่งต่อแนวความคิดนี้มาจากครูรุ่นต่อรุ่น นอกจากนี้ การเรียนรู้ของนักศึกษายุคใหม่ยังได้เปลี่ยนแปลงไปเป็นอย่างมาก มุ่งเน้นการเรียนรู้ และความสนใจที่จะพัฒนามากขึ้น ซึ่งตามความเชื่อของปรัชญาอัตถิภาวนิยม (Existentialism) ให้ความสำคัญแก่มนุษย์ ความเป็นตัวของตัวเองและเลือกกระทำสิ่งใด ๆ แต่จะต้องรับผิดชอบในสิ่งที่ตนเองกระทำ (พระวิฑูล สุนตจิตโต, จรัส ลีภา, พระมหาสำราญ สญญโต และพรปาลิน ไชยโสดาล, 2563) นอกจากนี้ปัญหาต่าง ๆ ของสังคมไทยยังรวมไปถึง วิกฤติการณ์การแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 ที่ผ่านมาส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงและผลกระทบต่อการจัดการเรียนรู้ และพฤติกรรมของนักศึกษาที่เปลี่ยนแปลงไป หนึ่งในสภาวะที่เกิด คือ ปัญหาทางสุขภาพจิตที่เกิดจากความเครียดขาดโอกาสทางการเรียนรู้ มีสภาวะถดถอยในการเรียนรู้ (สำนักเลขาธิการสภาการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ, 2564) จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่า สังคมไทยและโลกกำลังเกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ทั้งปัจจัยภายในตนเอง และปัจจัยภายนอกจากสภาวะการกดดันต่าง ๆ ทำให้ต้องปรับตัวในทุกมิติเพื่อความอยู่รอด ไม่ว่าจะเป็นการสร้างสมดุลระหว่าง ความอิสระกับการพึ่งพาอาศัยกัน เปลี่ยนจากการแข่งขันเป็นความร่วมมือ รวมไปถึงการสร้างสมดุลของความรู้และคุณธรรม การจัดการศึกษาสำหรับนักศึกษาจึงต้องเป็นไปเพื่อการให้ความรู้ที่ช่วยให้นักศึกษาคิดได้อย่างมีวิจาร์ณญาณภายใต้สถานการณ์ดังกล่าว รวมไปถึงการตระหนักถึงคุณค่าของความเป็นมนุษย์ (จินตนา



สุจจาพันธ์, 2556) อันจะส่งผลให้นักศึกษาเกิดความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์อย่างเป็นองค์รวมกับชีวิตทั้งร่างกาย จิตใจ อารมณ์ สังคม และสติปัญญา พร้อมต่อการเป็นพลเมืองที่มีประสิทธิภาพต่อสังคม และประเทศชาติต่อไป

จากข้อมูลดังกล่าวแล้วในข้างต้น ผู้วิจัยจึงตระหนักถึงความสำคัญของการพัฒนาการคิดอย่างใคร่ครวญเชิงวิพากษ์ โดยใช้แนวทางของจิตตศิลป์ศึกษาในการพัฒนานักศึกษาในระดับอุดมศึกษา กำลังก่อรูปองค์ความรู้และพัฒนาตนเองในวิชาชีพครูให้เกิดการตระหนักรู้ถึงสภาวะการณที่เกิดขึ้นของตนเอง หาคำตอบในเชิงเหตุและผลที่มากระทบจิตใจ แบบไม่แยกส่วน เป็นการคิดอย่างเป็นระบบเชิงวิพากษ์ โดยกระบวนการคิดแบบวิภาควิธี (Dialectics method) เพื่อเข้าใจตนเองในปัจจุบัน อันเป็นผลเชื่อมโยงมาจากอดีตจากประสบการณ์การเรียนรู้ต่าง ๆ ที่จะนำไปสู่การเข้าใจผู้อื่นจากการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน และปรับความสมดุลให้เกิดขึ้นได้ในทุกสภาวะการณที่เปลี่ยนแปลง อันจะนำตนเอง และสังคมไปสู่การพัฒนาที่สอดคล้องกับชีวิต โดยไม่แยกส่วน เกิดคุณค่าและมีความหมายต่อตนเองและส่วนรวมอย่างสมดุล

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อพัฒนาแนวทางของจิตตศิลป์ศึกษา ในการพัฒนาการคิดอย่างใคร่ครวญเชิงวิพากษ์ของนักศึกษาปริญญาตรี คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น
2. เพื่อศึกษาผลการใช้แนวทางของจิตตศิลป์ศึกษา ในการพัฒนาการคิดอย่างใคร่ครวญเชิงวิพากษ์ของนักศึกษาปริญญาตรี คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

วิธีการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการในชั้นเรียน (Classroom action research) ให้ความสำคัญกับกระบวนการ และการสะท้อนกลับ (Reflection) จากกระบวนการทำงานวิจัย มีวงจรต่อเนื่องในการศึกษาวิจัย PAOR (Plan action observe reflection) (Kemmis, McTaggart และ Nixon 2014) เพื่อนำผลไปใช้ในการปฏิบัติจริง เพื่อพัฒนาและแก้ไขปัญหาสำหรับผู้เรียน (พิมพ์พันธ์ เดชะคุปต์ และ พเยาว์ ยินดีสุข, 2560)

กลุ่มเป้าหมาย

นักศึกษาปริญญาตรี สาขาศิลปศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น ชั้นปีที่ 2 ภาคเรียนที่ 1 ปีการศึกษา 2566 เพศชาย 9 คน เพศหญิง 21 คน รวมทั้งสิ้น 31 คน การเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) เป็นการเลือก กลุ่มเป้าหมายให้ตรงตามหลักเกณฑ์หรือจุดมุ่งหมายของผู้วิจัย เลือกนักศึกษา กำลังศึกษาและต้องการการปรับตัว สร้างความเข้าใจอย่างเชื่อมโยงในสิ่งที่เรียนรู้ในชั้นเรียนกับชีวิตผ่านกระบวนการคิดอย่างใคร่ครวญ และการจัดการเรียนรู้ตามแนวทางที่ศึกษาวิจัย



ตัวแปรที่ใช้ในการศึกษา

ตัวแปรต้น คือ แนวทางจิตตศิลป์ศึกษา

ตัวแปรตาม คือ การคิดอย่างใคร่ครวญเชิงวิพากษ์ และความพึงพอใจต่อการใช้แนวทางจิตตศิลป์ศึกษาของนักศึกษา

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

ผู้วิจัยใช้เครื่องมือในการวิจัย ดังนี้

- 3.1 แผนการจัดการเรียนรู้ตามแนวทางจิตตศิลป์ศึกษา เพื่อพัฒนาการคิดอย่างใคร่ครวญเชิงวิพากษ์ ของนักศึกษาปริญญาตรี คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น จำนวน 6 แผน แผนละ 3 ชั่วโมง
- 3.2 แบบบันทึกหลังการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ตามแนวทางจิตตศิลป์ศึกษา
- 3.3 แบบบันทึกการคิดอย่างใคร่ครวญเชิงวิพากษ์ จากการเรียนรู้ตามแนวทางจิตตศิลป์ศึกษา
- 3.4 แบบประเมินการจัดการเรียนรู้จากนักศึกษา

ซึ่งเครื่องมือในการวิจัยทั้งหมด ผู้วิจัยได้ผ่านการตรวจสอบความถูกต้องเหมาะสมกับผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 3 ท่าน ก่อนนำมาปรับปรุงแก้ไข ทดลองใช้ และนำมาจัดทำแบบสมบูรณ์เพื่อใช้กับกลุ่มเป้าหมายต่อไป

การเก็บรวบรวมข้อมูล

การพัฒนาแนวทางของจิตตศิลป์ศึกษา เพื่อพัฒนาการคิดอย่างใคร่ครวญเชิงวิพากษ์ของนักศึกษาใช้การวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action research) เพื่อนำข้อมูลที่ได้จากการศึกษาวิจัยไปใช้ในการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง โดยมีขั้นตอน ได้แก่ การวางแผน (Plan) การปฏิบัติ (Action) การสังเกต (Observation) และการสะท้อนกลับ (Reflection) (วีระยุทธ ชาติตะกานัญญ์, 2558) และมีการตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (Data triangulation) เป็นการเปรียบเทียบและตรวจสอบข้อมูลความสอดคล้อง โดยใช้แหล่งข้อมูลที่มีความหลากหลาย ทั้งการสนทนากลุ่ม การสังเกต และเอกสาร เพื่อนำมาวิเคราะห์ ในเรื่องเดียวกันที่ศึกษาวิจัยในครั้งนี้ (Bhandari, 2023)

การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิจัยในครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เป็นการศึกษาปรากฏการณ์ตามความจริงในทุกมิติ เน้นความสำคัญของข้อมูลด้านความรู้สึกนึกคิด การให้ความหมาย หรือการให้นิยามสถานการณ์ต่าง ๆ ใช้การวิเคราะห์แบบตีความแบบอุปนัย (Induction) เป็นการสร้างข้อสรุปทั่วไปที่แสดงความเชื่อมโยงระหว่างตัวแปรตั้งแต่สองตัวขึ้นไป โดยใช้วิธีสังเกตเชิงประจักษ์ (Empirical observation) เป็นการสรุปรูปธรรมมาสู่ความเป็นนามธรรม ซึ่งกล่าวอ้างหรือสรุปความจริงจากความจริงทั่วไปหรือทฤษฎีที่ใช้เป็นฐานทฤษฎีเชื่อในการวิจัย (สุภางค์ จันทวานิช, 2546) มีการวิเคราะห์ข้อมูล 3 ขั้นตอน ได้แก่ การลดทอนขนาดและปริมาณ



(Data reduction) การเลือกเพื่อแสดงหลักฐานข้อมูล (Data display) การสร้างและทดสอบยืนยันผลสรุป (Conclusion and verification) (นิตา ซูโต, 2545)

ผลการวิจัย

1. ผลการพัฒนาการคิดอย่างใคร่ครวญเชิงวิพากษ์ของนักศึกษาปริญญาตรี สาขาวิชาศิลปศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น โดยใช้แนวทางของจิตตศิลป์ศึกษา พบว่า

1.1 แนวทางการจัดการเรียนรู้ของจิตตศิลป์ศึกษานั้น เริ่มจากผู้วิจัยให้ความรู้แก่นักศึกษา ทั้งความรู้เกี่ยวกับแนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับ แนวคิดจิตตปัญญาศึกษา และการคิดเชิงวิพากษ์ เชื่อมโยงไปสู่การปฏิบัติจริง แล้วจึงเริ่มต้นสู่การพัฒนา นักศึกษาตามแนวทางของจิตตศิลป์ศึกษา ประกอบด้วย 3 ขั้นตอน ได้แก่ 1) ขั้นเริ่มต้นการเรียนรู้ โดยการสร้างแรงจูงใจในการเรียนรู้ให้นักศึกษา วิเคราะห์นักศึกษา 2) ขั้นดำเนินการจัดการเรียนรู้ มีการจัดกิจกรรมทั้งกลุ่ม และรายบุคคล เพื่อเชื่อมโยงการเรียนรู้ผ่านการสร้างผลงานศิลปะด้วยการวาดภาพ เรื่องเล่า เหตุการณ์ต่าง ๆ ในชีวิตของนักศึกษา กับเนื้อหาทางวิชาการ และ 3) ขั้นสรุปการเรียนรู้และสะท้อนผลการเรียนรู้ นักศึกษานำเสนอผลงาน โดยใช้การนำเสนอแนวคิดของผลงาน การวิเคราะห์ ตีความผลงาน โดยใช้กระบวนการคิดแบบวิภาษวิธี (Dialectics method) เริ่มต้นจากการตั้งคำถามจากสถานการณ์ของคนในสังคมทั้งระดับปัจเจกชน และระดับส่วนรวม (Thesis) และฝึกการตั้งคำถามโต้แย้งความคิดต่อประเด็นคำถามนั้น (Antithesis) เพื่อนำไปสู่การหาทางออกที่เป็นไปได้ให้แก่ปัญหาที่ถูกตั้งคำถามเหล่านั้น (Synthesis)

1.2 ผลการคิดใคร่ครวญเชิงวิพากษ์ของนักศึกษาหลังการจัดการเรียนรู้ตามแนวทางจิตตศิลป์ศึกษา พบว่า นักศึกษามีแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงที่ดีขึ้นเรื่อย ๆ จากการดำเนินการจัดการเรียนรู้ในครั้งที่ 1-6 ด้วยการมีสติรับรู้ตนเอง มีช่วงเวลาการทบทวนตนเองจาก เรื่องราว เหตุการณ์ และความทรงจำในอดีตที่ส่งผลถึงปัจจุบัน อย่างมีเหตุมีผล จนค่อย ๆ เกิดความเข้าใจตนเอง จากคำถามที่เกิดขึ้น จากคำตอบที่ค้นหา ด้วยใจของตนเอง โดยมีผู้วิจัยแนะนำช่วยเหลืออย่างใกล้ชิด และฝึกฝนผ่านกิจกรรมที่หลากหลาย ส่งผลให้นักศึกษาได้เกิดการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาขึ้น จากภายในจิตใจของตนเอง นักศึกษาเห็นกระบวนการที่ใช้ในการปรับตัว ทำความเข้าใจ ยอมรับฟังความคิดเห็น ตัวตนของผู้อื่น ที่แตกต่างหลากหลายที่นำมาสู่การปรับตัวเข้าหากัน และร่วมกันสร้างสรรค์ผลงาน ในบรรยากาศที่ทุกคนเกื้อกูลกัน วางแผน แบ่งหน้าที่รับผิดชอบแก่กัน และยอมรับฟังความคิดเห็นที่แตกต่างหลากหลาย มีการใช้ปัญญาทั้งสามฐานอย่างสมดุล และการคิดเชิงวิพากษ์ได้เป็นอย่างดี

2. ผลการใช้แนวทางของจิตตศิลป์ศึกษา ในการพัฒนาการคิดอย่างใคร่ครวญเชิงวิพากษ์ของ นักศึกษาปริญญาตรี สาขาวิชาศิลปศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น นักศึกษาแสดงความคิดเห็น ต่อความพึงพอใจหลังจากการเรียนรู้ตามแนวทางจิตตศิลป์ศึกษา พบว่า



2.1 จุดเด่น กิจกรรมที่ได้ทำร่วมกันมีความน่าสนใจและสนุกสนาน การได้มีช่วงเวลาได้อยู่กับตนเอง ได้ฝึกคิดเชิงเหตุผล เพื่อค้นหาคำตอบให้ได้เกิดความเข้าใจตนเอง เป็นสิ่งแปลกใหม่ที่ได้ เห็นภาพสะท้อนตัวตนของตนเองได้ชัดเจนมากขึ้น มีการเชื่อมโยงกับประสบการณ์ในอดีต ภายใต้การทำงานของปัญญาสามฐาน ทำให้เกิดความเข้าใจในงานศิลปะ เห็นคุณค่าและความรักที่มาจากสร้างสรรค์ผลงาน การสร้างสรรค์ผลงานศิลปะที่มีคุณค่า จากความงามภายในใจสามารถนำหลักการคิดดังกล่าวที่ได้รับไปในชีวิตประจำวัน ทำให้ได้แรงบันดาลใจในการทำสิ่งต่าง ๆ อย่างมีความหมาย และมีความสุขมากขึ้น

2.2 จุดที่ควรพัฒนา ควรมีสื่อการสอนประกอบการบรรยาย ให้มีภาพประกอบมากขึ้น เพื่อให้เกิดความน่าสนใจและทำให้นักศึกษาเข้าใจเนื้อหาได้ง่ายขึ้น

อภิปรายผล

1. ผลการพัฒนาการคิดอย่างใคร่ครวญเชิงวิพากษ์ของนักศึกษาปริญญาตรี คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น โดยใช้แนวทางของจิตตศิลป์ศึกษา พบว่า

1.1 แนวทางการจัดการเรียนรู้ของจิตตศิลป์ศึกษานั้น ผู้วิจัยเริ่มต้นจากให้ความรู้แก่นักศึกษา เพื่อให้เกิดความเข้าใจก่อนนำไปปฏิบัติจริง ไม่ว่าจะเป็นความรู้เกี่ยวกับแนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับ แนวคิดจิตตศิลป์ศึกษา และการคิดเชิงวิพากษ์ เพื่อให้นักศึกษาสามารถเชื่อมโยงความรู้ไปสู่การปฏิบัติได้ด้วยการลงทำกิจกรรม และฝึกคิดเชิงวิพากษ์ โดยใช้การคิดแบบวิภาษวิธี (Dialectic method) หลังจากนั้นจึงเริ่มต้นสู่การพัฒนา นักศึกษาตามแนวทางของจิตตศิลป์ศึกษา ประกอบด้วย 3 ขั้นตอน ได้แก่

1) ขั้นเริ่มต้นการเรียนรู้ โดยการสร้างแรงจูงใจ ในการเรียนรู้ให้นักศึกษา วิเคราะห์นักศึกษา โดยการใช้กิจกรรมต่าง ๆ ที่หลากหลาย เช่น การสงบนิ่งทำสมาธิ มีการเปิดเพลงบรรเลงที่มีจังหวะเนิบช้า ผ่อนคลายไปด้วย เพื่อให้นักศึกษาได้ทบทวนตนเองจากภายในใจ ทั้งเรื่องราว ความรู้สึก ความทรงจำ และเหตุการณ์ในอดีตที่ผ่านมา ในบรรยากาศที่สงบผ่อนคลาย และเป็นอิสระหรือจะเป็นการพูดสะท้อนความรู้สึก ในเช้าวันใหม่ที่ได้มาพบกัน เป็นต้น

2) ขั้นดำเนินการจัดการเรียนรู้ มีการจัดกิจกรรมทั้งรายบุคคลและกลุ่ม เพื่อให้นักศึกษาได้เชื่อมโยงการเรียนรู้ผ่านการสร้างผลงานศิลปะด้วยการวาดภาพ เรื่องเล่า เหตุการณ์ต่าง ๆ ในชีวิตของนักศึกษากับเนื้อหาทางวิชาการที่ต้องการให้นักศึกษาเกิดการเรียนรู้ โดยให้ ใช้สี เส้น และลักษณะของภาพแทนสิ่งที่ต้องการสื่อสารให้ผู้อื่นเข้าใจในผลงานที่มาจากความรู้สึก นึกคิดของตนเองและของกลุ่ม

3) ขั้นสรุปการเรียนรู้และสะท้อนผลการเรียนรู้ นักศึกษานำเสนอผลงาน โดยใช้การนำเสนอแนวคิดของผลงาน การวิเคราะห์ ตีความผลงาน โดยใช้กระบวนการคิดแบบวิภาษวิธี (Dialectics) เริ่มต้นจากการตั้งคำถามจากสถานการณ์ของตนเอง และระดับส่วนรวม (Thesis) และฝึกการตั้งคำถามโต้แย้งความคิดต่อประเด็น



คำถามนั้น (Antithesis) เพื่อนำไปสู่การหาทางออกที่เป็นไปได้ให้แก่ประเด็นคำถาม เหล่านั้น (Synthesis) โดยมีผู้วิจัยเป็นผู้ให้คำแนะนำ ให้ความช่วยเหลือ เป็นที่ปรึกษาอย่างใกล้ชิด ต่อเนื่อง และสม่ำเสมอตลอดกระบวนการจัดการเรียนรู้

จากการจัดการเรียนรู้ตามแนวทางจิตตศิลป์ศึกษาดังกล่าวมาแล้วนั้น มีความสอดคล้องกับ Freire (2014) อธิบายว่าการสอนให้ผู้เรียนได้คิดเชิงวิพากษ์เป็นการให้ผู้เรียนได้ค้นหาประเด็นต่าง ๆ ที่ถูกเก็บซ่อนไว้ และไม่ได้เปิดเผย ทั้งในระดับบุคคลและส่วนรวม บทบาทของผู้สอน และผู้เรียนควรมีความเท่าเทียมกัน แลกเปลี่ยนเรียนรู้ สะท้อนผลการเรียนรู้ ร่วมมือกันในการสร้างการเรียนรู้ และใช้สุนทรียสนทนา (Dialogue) ซึ่งเป็นการสนทนาที่คู่สนทนามีบทบาทเท่ากัน มีการฟังกันและกันอย่างลึกซึ้ง อย่างเข้าใจ เป็นหนึ่งในวิธีการนำไปสู่การเรียนรู้ร่วมกัน สอดคล้องกับ บุญเลี้ยง ทุมทอง (2556) อธิบายว่า การเรียนรู้ด้วยการนำตนเอง (Self-directed learning) ที่แต่ละคนสามารถเสริมสร้างศักยภาพของตนเองในการเรียนรู้ได้อย่างต่อเนื่อง สามารถถ่ายโยงความรู้จากการปฏิบัติไปสู่ทักษะอื่น ๆ ได้ ส่งเสริมการคิดอย่างมีวิจารณญาณ ต้องอาศัยสิ่งเร้า สิ่งแวดล้อม และการฝึกคิดแบบต่าง ๆ โดยมีผู้สอนเป็นที่ปรึกษา และใช้เทคนิคที่หลากหลายในการให้ผู้เรียนคิดได้หลากหลายรูปแบบ สอดคล้องกับ วิจารณ์ พานิช (2558) อธิบายว่า ศิลปะ เป็นเครื่องมือที่ใช้ในการเปิดใจต่อกัน เพื่อให้เกิดบรรยากาศเปิดกว้างเกิดขึ้นในวงสนทนาของการสานเสวนา เป็นกระบวนการที่ผู้เรียนและผู้สอนมีปฏิสัมพันธ์เชิงบวกสื่อสารกันและกัน เพื่อค้นหา การคิด การตั้งคำถาม และการให้เหตุผลร่วมกันในการเรียนรู้ ภายใต้บรรยากาศที่เคารพต่อกัน สอดคล้องกับผลการศึกษาของ Thomas (2022) อธิบายว่า วิธีการสอนให้ผู้เรียนได้ฝึกคิดเชิงวิพากษ์อย่างเป็นระบบของผู้สอนในชั้นเรียนนั้น ทำให้เกิดการเรียนรู้ที่ลงมือปฏิบัติจริงที่เกิดขึ้นจากความร่วมมือกัน ทั้งผู้สอนและผู้เรียนที่มีความเท่าเทียมกัน เรียนรู้ซึ่งกันและกัน ส่งผลให้ผู้เรียนได้ทบทวนตนเอง ผู้อื่น และสังคม เกิดความเข้าใจ ในความแตกต่าง ปรับตัว และอยู่ร่วมกันได้ อันจะเป็นพื้นฐานให้กับพลเมืองที่ใช้เป็นทักษะในการใช้ชีวิตร่วมกันได้อย่างปกติสุขในสังคมที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและแตกต่างหลากหลายดังเช่นในปัจจุบัน

1.2 ผลการคิดใคร่ครวญเชิงวิพากษ์ของนักศึกษาหลังการจัดการเรียนรู้ตามแนวทาง จิตตศิลป์ศึกษา เป็นการคิดอย่างใคร่ครวญจากประสาทสัมผัสทั้งห้าของตนเองที่เกิดจากการเรียนรู้ เพื่อหาคำตอบในเชิงเหตุ และผลที่มากกระทบจิตใจ แบบไม่แยกส่วนเป็นการคิดอย่างเป็นระบบเชิงวิพากษ์ พร้อมทั้งหาทางออกของปัญหา หรือแนวทางในการแก้ปัญหาต่าง ๆ อย่างมีเหตุผล เพื่อเข้าใจตนเอง และผู้อื่น พบว่า นักศึกษาเกิดการค้นหาคำตอบในเชิงเหตุ-ผลที่มากกระทบจิตใจ ความรู้สึก ที่มีผลถึงอารมณ์ให้เกิดขึ้นในขณะนั้น ๆ โดยเป็นการคิดใคร่ครวญแบบไม่แยกส่วนของปัญหาสามฐาน อันได้แก่ ฐานใจเป็นแรงจูงใจที่ขับเคลื่อนจากภายในตน สู่พฤติกรรม ฐานกายภายนอกและมีฐานหัวทำงานกับกระบวนการคิดในสร้างสรรค์ผลงานอย่างต่อเนื่อง ซึ่งเป็นการฝึกให้นักศึกษาคิดเชิงระบบแบบวิพากษ์ เริ่มต้นจากการตั้งคำถามจากสถานการณ์หรือโจทย์ที่ได้รับในการทำกิจกรรม (Thesis) และฝึกการตั้งคำถามโต้แย้งความคิดต่อประเด็นคำถามนั้น (Antithesis) เพื่อนำไปสู่การค้นหาลทางออก



ที่เป็นไปได้ (Synthesis) ซึ่งนักศึกษามีพัฒนาการจากครั้งที่ 1 ในการได้รับความรู้ในการพัฒนาตนเองตามแนวทางดังกล่าวจนทำให้เกิดความเข้าใจด้วยการลงมือปฏิบัติจริงในการคิดใคร่ครวญเชิงวิพากษ์ด้วยการมีสติรับรู้ตนเองเพื่อใช้ช่วงเวลาหนึ่งในการทบทวนตนเองจาก เรื่องราว เหตุการณ์ และความทรงจำในอดีตที่ส่งผลถึงปัจจุบันอย่างมีเหตุมีผล เป็นผลให้นักศึกษาได้ทบทวนตนเองจนเกิดความเข้าใจตนเองที่ละเอียดละออน้อย จากคำถามที่เกิดขึ้นจากคำตอบที่ค้นหา ด้วยใจของตนเอง โดยมีผู้วิจัยแนะนำช่วยเหลืออย่างใกล้ชิด และฝึกฝนผ่านกิจกรรมที่หลากหลาย ด้วยกระบวนการซ้ำ ๆ ทำให้นักศึกษาเกิดการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาขึ้นจากภายในจิตใจของตนเอง

ในครั้งที่ 2-3 ที่จัดการเรียนรู้ทำให้นักศึกษาเริ่มมองเห็นผู้อื่น ในมุมมองที่มีความแตกต่างจากตนเองมากขึ้นจากการมองออกไปจากตนเองทำให้เกิดความคิดอย่างรู้จักและทำความเข้าใจผู้อื่น ในครั้งที่ 4 นักศึกษาจึงเริ่มสังเกต ตั้งคำถาม และทำความเข้าใจต่อผู้อื่นที่ทำงานร่วมกันในสมาชิกกลุ่มของตนเอง ภายใต้ความแตกต่างหลากหลายของการแสดงออกทางความคิด ตัวตน และอัตลักษณ์เฉพาะของแต่ละคน จนค่อย ๆ พัฒนามาสู่การรับรู้ เข้าใจผู้อื่นจากการทำกิจกรรม จนกระทั่งการจัดการเรียนรู้ในครั้งที่ 5 และ 6 ส่งผลให้นักศึกษาเห็นกระบวนการที่ใช้ในการปรับตัว ทำความเข้าใจ ยอมรับฟังความเห็น และตัวตนของผู้อื่นที่แตกต่างหลากหลายที่นำมาสู่การปรับตัวเข้าหากัน และร่วมกันสร้างสรรค์ผลงานศิลปะในบรรยากาศที่ทุกคนเกื้อกูลกัน วางแผนแบ่งหน้าที่รับผิดชอบ แก่กัน ช่วยเหลือ แบ่งปัน ทำความเข้าใจ และยอมรับฟังความเห็นที่แตกต่างหลากหลาย มีการใช้ปัญญาทั้งสามฐานอย่างสมดุล และการคิดเชิงวิพากษ์ได้เป็นอย่างดี ทำให้นักศึกษาเข้าใจตนเอง และผู้อื่นได้ในมุมมองใหม่ที่หลากหลายมากยิ่งขึ้น ทำให้สามารถปรับตัวและอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุข มีความสอดคล้องกับชัยวัฒน์ สุทธิรัตน์ (2553) อธิบายว่า การเรียนรู้ที่ตีเกิดจากกระบวนการสร้างความเข้าใจและให้ความหมายกับสิ่งที่รับรู้มา กับชีวิตจริง หรือประสบการณ์เดิมทำให้นักศึกษาเกิดการเปลี่ยนแปลงจากภายในของตนเอง สอดคล้องกับสำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา (2564) อธิบายว่า เมื่อผู้สอน มีการสะท้อนคิดต่อผลงานหรือนวัตกรรมของผู้เรียนในเชิงสร้างสรรค์ ส่งผลให้ผู้เรียนเกิดความรู้สึกเชิงบวกและมีแรงบันดาลใจที่จะพัฒนาผลงานให้มีคุณภาพสูงขึ้น มีความเห็นสอดคล้องกับ วิจารณ์ พานิช (2558) อธิบายว่า การเรียนรู้ที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลง (Transformative learning) เป็นการเปลี่ยนอารมณ์ เปลี่ยนความคิด เปลี่ยนโลกทัศน์ เปลี่ยนความสัมพันธ์ของตัวเราต่อผู้อื่น อีกทั้งปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในตัวบุคคล อันได้แก่ เหตุการณ์กระทบใจในอดีต การนำเข้าสู่บทเรียน และผู้เรียนอยู่ตรงรอยต่อของการให้ความหมาย (Transitional zone of meaning making) นอกจากนี้ยังใช้เทคนิคสุนทรียสนทนา (Dialogue) เข้ามาช่วยด้วยซึ่งในบริบทของงานศิลปะ เพื่อเปิดพื้นที่เรื่องราวปกติที่ไม่ค่อยถูกนำมาเป็นหัวข้อพูดคุยกัน หรือที่ซุกซ่อนให้ออกมาสู่การเรียนรู้ การทำความเข้าใจ และการนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงมุมมอง สอดคล้องกับ Uddin (2019) อธิบายว่า การใช้เทคนิคสุนทรียสนทนาช่วยให้บทบาทของคู่สนทนาระหว่างผู้เรียนและผู้สอน มีความเท่าเทียมกัน ฟังซึ่งกันและกันอย่างลึกซึ้ง สอดคล้องการศึกษาวิจัยของ Ariyabhorn Kuroda (2014) และ Waters และคณะ (2015) การสอนแบบคิดอย่างใคร่ครวญสามารถสนับสนุน



การพัฒนาความสนใจ การหยั่งรู้ การควบคุมตนเองทางอารมณ์ การเอาใจใส่ ความเห็นอกเห็นใจต่อตนเองและผู้อื่น เพื่อส่งเสริมและเปลี่ยนแปลงการเรียนรู้ด้วยตนเอง การเรียนรู้ที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้น สร้างความเข้มแข็งจากภายใน ช่วยให้ ผู้เรียนรับรู้ เข้าใจ ซึ่งนำไปสู่การไตร่ตรองและทำอย่างที่สุคนำไปสู่ปัญญา สามารถแสดงออกซึ่งพฤติกรรมที่มีแนวโน้ม ในทางที่เหมาะสมและดีขึ้น

2. ผลการใช้แนวทางของจิตตศิลปศึกษา ในการพัฒนาการคิดอย่างใคร่ครวญเชิงวิพากษ์ของ นักศึกษาปริญญาตรี คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น ซึ่งความพึงพอใจของนักศึกษาต่อแนวทาง จิตตศิลปศึกษา พบว่า

2.1 จุดเด่น กิจกรรมที่ได้ทำร่วมกันมีความน่าสนใจและสนุกสนาน การมีช่วงเวลา อยู่กับ ตนเอง สงบนิ่ง และตั้งสติจากการทำสมาธิเป็นช่วงเวลาที่ดีมาก ทำให้ได้ฝึกคิดเชิงเหตุ-ผล เพื่อค้นหาคำตอบให้ได้ เกิดความเข้าใจตนเอง เห็นภาพสะท้อนตัวตนของตนเองได้ชัดเจนมากขึ้น โดยมีทั้งประเด็นการโต้แย้งกับตนเอง ในเชิงเหตุและผล เป็นสิ่งแปลกใหม่ที่ได้เรียนรู้ เพราะปกติแล้วนักศึกษาไม่ได้มีเวลาในทบทวนตนเองอย่างละเอียด มากนัก ทำให้เชื่อมโยงกับประสบการณ์ในอดีต ภายใต้การทำงานของปัญญาสามฐานทั้งในการเรียน การบรรยาย ของผู้วิจัยในการให้ความรู้ และการทำกิจกรรมทำให้เกิดความเข้าใจในงานศิลปะ เห็นคุณค่าและความรักที่มาจาก การสร้างสรรค์ผลงานศิลปะที่มีคุณค่าจากความงามภายในใจของตนเอง ทำให้ได้ออกจากกรอบเดิม ๆ ที่ปิดกั้น ความคิดสร้างสรรค์ของตนเอง และสามารถนำหลักการคิดดังกล่าวไปใช้ในชีวิตประจำวันได้ จากการได้ทำกิจกรรม ทำให้ได้แรงบันดาลใจในการทำสิ่งต่าง ๆ อย่างมีความหมายต่อชีวิต และมีความสุข มากขึ้น ได้เห็นตัวตนของตนเอง ผู้อื่น และสังเกตสภาวะการณ์รอบ ๆ ตัวที่กระทบถึงกันและกัน รวมทั้งได้เรียนรู้การใช้ภาษาในการพูดเชิงบวก และพูดดึงดูความสนใจผู้ฟัง นอกจากนี้ ยังทำให้เห็นความสำคัญและกระบวนการทำงานของปัญญาสามฐานอย่าง สมดุลกันมีฐานใจที่แสดงถึงอารมณ์ ความรู้สึกต่าง ๆ ส่งผลให้ฐานกายแสดงพฤติกรรมและฐานหัวใจได้คิดวิเคราะห์ อยู่ตลอดเวลาในการพิจารณาผลงานศิลปะ ทั้งในกระบวนการสร้างและนำเสนอผลงานของตนเอง กลุ่มตนเอง และกลุ่มอื่น จากการจัดการเรียนรู้ตามแนวทางจิตตศิลปศึกษานั้น นักศึกษาสะท้อนให้เห็นถึง ความพึงพอใจมาก ที่ได้รับประสบการณ์และประโยชน์ที่สามารถนำไปใช้ได้จริงในการเรียน และชีวิตประจำวัน อันเป็นผลจากการลง มือปฏิบัติและสร้างการเรียนรู้ที่เกิดการเปลี่ยนแปลงด้วยตนเอง ซึ่งมีสอดคล้องกับ บุญเลี้ยง ทุมทอง (2556) อธิบายว่า การเรียนรู้จากการปฏิบัติเป็นการเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้สร้างความรู้ ความสามารถ ทักษะ ความคิด ทักษะ ค่านิยมของตนเองขึ้น ผ่านการคิดอย่างมีวิจารณญาณ การแก้ปัญหา การวิพากษ์วิจารณ์ การอภิปราย การทบทวน และการสะท้อนคิดของตนเองออกมาผ่านพฤติกรรมหรือผลงานต่าง ๆ ที่เป็นร่องรอยการเรียนรู้ ของผู้เรียน สอดคล้องกับ Adams (2021) อธิบายว่า การสอนอย่างใคร่ครวญควรนำมาใช้ในการพัฒนาผู้เรียน ในระดับอุดมศึกษา เพื่อให้ผู้เรียนได้คิด ทบทวนตนเอง และพบความหลากหลายในการค้นหาตนเองและพัฒนา มีความเห็นสอดคล้องกับ ประภาภัทร นิยม (2558) อธิบายว่า การเรียนรู้และการฝึกฝนตามแนวคิดจิตตปัญญา



ศึกษานั้น เพื่อให้ผู้เรียนเกิดทักษะการเรียนรู้ ให้เข้าถึงคุณค่าที่แท้จริงของทุกสิ่งที่เรียน เข้าใจจุดมุ่งหมายในชีวิตตนเอง เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ทั้งทางทัศนคติ วิธีคิด พฤติกรรมอย่างสมดุล โดยใช้การเรียนรู้ผ่านการลงมือปฏิบัติ สะท้อนความหมาย ความรู้ และความเข้าใจอย่างเชื่อมโยง ถึงประโยชน์ที่เกิดขึ้น ทั้งตนเอง และสังคม สอดคล้องกับ Forbes (2016) อธิบายว่า การฝึกให้ผู้เรียนได้เจริญสติและการคิดใคร่ครวญในการวิพากษ์เชิงสังคม ช่วยให้ผู้เรียนรับรู้และเข้าใจสิทธิของตนเอง บริบททางวัฒนธรรม สังคม และช่วยส่งเสริมการพัฒนาทั้งระดับบุคคล ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล และสังคม ซึ่งเป็นแนวทางการพัฒนามนุษย์ที่มีความเหมาะสมกับสภาพการณ์ในปัจจุบัน สอดคล้องกับการศึกษาของ สมสิทธิ์ อัสตรนินี และสุปรีย์ส กาญจนพิศศาล (2018) อธิบายว่า กระบวนการเรียนรู้ที่เน้นการใคร่ครวญตามแนวคิดจิตตปัญญาศึกษาสามารถทำให้เกิดความเข้าใจและประสบการณ์ใหม่ ๆ เกี่ยวกับการฝึกสติได้อย่างชัดเจน สอดคล้องกับการศึกษาของ Raikou (2019) อธิบายว่า วิธีการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลง ผ่านประสบการณ์ทางสุนทรียะ (Transformative learning through aesthetic experience' method) ส่งผลในระยะยาวต่อการมีทักษะการใคร่ครวญเชิงวิพากษ์ (Critical reflection) ของนักศึกษาครูในมหาวิทยาลัย ทำให้สามารถเข้าใจตนเอง ผู้อื่น และสังคมได้อย่างเชื่อมโยงกัน สอดคล้องกับการศึกษาของ Wilson (2021) อธิบายว่า การสอนแบบคิดใคร่ครวญในระดับอุดมศึกษา เป็นการส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมซึ่งผู้เรียนได้ทบทวน ตรวจสอบความคิดเห็น ความรู้สึกของตนเอง และประสบการณ์ชีวิตได้เชื่อมโยงไปสู่สภาพการณ์ชุมชน และสังคม เพื่อสร้างความเข้าใจ และปรับตัวอยู่ร่วมกัน

2.2 จุดที่ควรพัฒนา ควรมีสื่อการสอนประกอบการบรรยาย ให้มีภาพประกอบมากขึ้น เพื่อให้เกิดความน่าสนใจและทำให้นักศึกษาเข้าใจเนื้อหาได้ง่ายขึ้น และอยากให้เพิ่มการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ลักษณะนี้ เพื่อประโยชน์แก่การพัฒนานักศึกษา ผู้วิจัยได้ปรับบทบาทในฐานะผู้สอนในการจัดการเรียนรู้ตามแนวทางจิตตศิลป์ศึกษาให้ผู้เรียนได้ลงมือปฏิบัติและค้นหาความรู้ด้วยตนเอง รวมไปถึงมีการใช้กระบวนการของสุนทรียสนทนา (Dialogue) ต้องมีการฟัง จับใจความสิ่งที่ฟัง และพูดสะท้อนถึงความคิดเห็น ความรู้สึกของตนเอง เป็นสิ่งใหม่ที่ผู้เรียนได้รับการฝึกและเรียนรู้ ทำให้ในกระบวนการตามแนวทางดังกล่าวจึงมีการบรรยายเนื้อหา และสื่อประกอบการบรรยายน้อย เพื่อให้ผู้เรียนได้ศึกษา ทบทวน และทำความเข้าใจ ตลอดจนเรียนรู้การเชื่อมโยงองค์ความรู้ และประสบการณ์ต่าง ๆ ที่ได้รับด้วยตนเองมากขึ้น ผู้วิจัย ในฐานะผู้สอนจึงลดบทบาทของตนเองลงในการจัดการเรียนรู้แบบชี้นำความรู้ เป็นการอำนวยความสะดวกและการให้คำปรึกษาแทน ผู้เรียน จึงต้องใช้เวลาในการสร้างความเข้าใจในองค์ความรู้ต่าง ๆ ด้วยตนเอง จึงทำให้เกิดความคับข้องใจที่ยังทำไม่สำเร็จหรือระหว่างหาทางในการทำความเข้าใจต่อตนเอง และผู้อื่น มีคสามสอดคล้องกับ Stolarek (2009) อธิบายว่า เราควรเตรียมผู้เรียนให้พร้อมสำหรับโลกยุคใหม่ ให้สามารถคิดวิเคราะห์ สร้างสรรค์องค์ความรู้ และหาทางได้มาซึ่งความรู้ด้วยตนเองได้จากการคิดวิเคราะห์ในสภาพการณ์ต่าง ๆ ที่พบในชีวิต ซึ่งการคิดวิเคราะห์โดยใช้การคิดแบบวิภาษวิธี (Dialectic method) จะทำให้ผู้เรียนเกิดการเปลี่ยนแปลงเพื่อตนเองจากมุมมองที่หลากหลายในการเปิดใจยอมรับ



ความแตกต่างหลากหลายทางความคิดและสถานการณ์ต่าง ๆ ในชีวิตจริง อันเป็นเครื่องมือการสอนที่สำคัญ ในหลักสูตรที่จำเป็นต้องให้เกิดทักษะเหล่านี้ขึ้นกับผู้เรียน แทนการบอกความรู้โดยตรงให้ผู้เรียนที่เป็นวิธีการสอน เดิมในอดีตที่ผ่านมา สอดคล้องกับผลการศึกษาของ Berkovich-Ohana และคณะ (2019) อธิบายว่า งานวิจัย หลายเรื่อง แสดงให้เห็นว่า การฝึกคิดใคร่ครวญด้วยการทำสมาธิ มีส่วนส่งเสริมความเป็นอยู่ที่ดีของบุคคล อย่างยั่งยืน สิ่งนี้มีความสำคัญมากสำหรับผู้สอนที่ต้องนำไปใช้ เพื่อพัฒนาผู้เรียนในการควบคุมตนเอง ตระหนักรู้ ในตนเองจนสามารถเชื่อมโยงองค์ความรู้ของตนเองกับคนอื่นและสังคมภายนอกได้ เพื่อให้เกิดการปรับตัว และอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุข ดังนั้น จะเห็นได้ว่ารูปแบบการจัดการเรียนรู้ที่เปลี่ยนแปลงไปจากอดีต มีการเปลี่ยนบทบาทของผู้สอนมาเป็นผู้อำนวยความสะดวกการเรียนรู้ ผู้เรียนเป็นผู้ที่ต้องเรียนรู้ ลงมือปฏิบัติ และสร้าง องค์ความรู้ด้วยตนเอง ผ่านการคิดวิเคราะห์ คิดหลากหลาย มีมุมมองที่เปิดกว้างและยอมรับความแตกต่างของผู้อื่น จึงทำให้ทั้งผู้สอนและผู้เรียนต้องปรับเปลี่ยนบทบาทใหม่ เพื่อให้สามารถนำองค์ความรู้และทักษะที่ได้รับในระบบ การศึกษาไปใช้ได้จริงในชีวิต สามารถสร้างความสุขในชีวิตที่เกิดขึ้นจากการเรียนรู้ของตนเอง ภายใต้การสนับสนุน การเรียนรู้และอำนวยความสะดวกในการเรียนรู้จากผู้สอน เพื่อสร้างพลเมืองที่ตอบสนองต่อโลกในยุคปัจจุบันต่อไป

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

การจัดการเรียนรู้ตามแนวทางจิตศิลปศึกษาที่ผู้วิจัยที่ศึกษาคั้งนี้ เป็นการพัฒนาสำหรับนักศึกษา ปริญญาตรี ซึ่งใช้ระยะเวลาถึง 6 สัปดาห์ ในการสร้างความเปลี่ยนแปลงให้เกิดขึ้นกับนักศึกษาจากภายในสู่ภายนอก อีกทั้งต้องดำเนินการอย่างต่อเนื่อง มีผู้สอนที่มีความรู้ความเข้าใจ อันมีพื้นฐานมาจากแนวคิดจิตตปัญญาศึกษา (Contemplative Education) และแนวคิดการคิดเชิงวิพากษ์ (Critical theory) รวมไปถึงแนวคิดอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น การเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลง (Transformative learning) การศึกษาแบบองค์รวม (Holistic education) เป็นต้น เพื่อจะได้แนะนำและให้คำปรึกษานักศึกษาอย่างใกล้ชิด ซึ่งการเปลี่ยนแปลงภายในที่เกิดขึ้น ของนักศึกษา แต่ละคนมีระดับและความช้า-เร็วไม่เท่ากัน ใช้ระยะเวลาที่แตกต่างกัน เพื่อเปลี่ยนแปลงตนเองจาก ความเข้าใจตนเองอย่างแท้จริง อันจะนำไปสู่การปรับตัว และอยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างปกติสุข

ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรมีการศึกษาในมิติอื่น ๆ ที่ส่งผลต่อการรับรู้ เข้าใจตนเองและผู้อื่นของนักศึกษาระดับ ปริญญาตรีอีก เพื่อศึกษากระบวนการเปลี่ยนแปลงและปัจจัยเกื้อหนุนในมิติอันหลากหลายที่เกิดขึ้น ในตัวของ นักศึกษา
2. ควรมีการศึกษากับผู้เรียนในระดับอื่น ๆ ถึงกระบวนการเปลี่ยนแปลงตนเองจากภายในสู่ภายนอก โดยใช้แนวทางของการศึกษาวิจัยนี้ หรือแนวทางอื่นที่มีความแตกต่างหลากหลายรูปแบบ



3. ควรมีการศึกษาและนำไปใช้ในการจัดการเรียนรู้ในชั้นเรียนสำหรับนักศึกษาหรือต่อยอดการจัดการเรียนรู้ให้ผู้เรียนอีก โดยการบูรณาการเข้ากับรายวิชาอื่น ๆ ด้วย เพื่อให้เกิดความต่อเนื่องในการพัฒนาและความยั่งยืนจากตัวตนภายในของนักศึกษาต่อไป

เอกสารอ้างอิง

- กิ่งฟ้า สินธวงษ์. (2550). *การสอนเพื่อพัฒนาการคิดและการเรียนรู้*. ขอนแก่น: โรงพิมพ์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- โครงการวิจัยเพื่อพัฒนาหลักสูตรการอบรมและกระบวนการทางด้านจิตตปัญญาศึกษา. (2551). *ชุดความรู้ การอบรมกระบวนการแนวจิตตปัญญาศึกษา เล่ม 1 การเจริญสติวิปัสสนา*. กรุงเทพฯ: พริกหวานกราฟฟิค.
- จินตนา สุจจันท์. (2556). *การศึกษาและการพัฒนาชุมชนในศตวรรษที่ 21*. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- ชัยวัฒน์ สุทธิรัตน์. (2553). *การจัดการเรียนรู้แนวใหม่*. นนทบุรี: สหมิตรพรินต์ติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- นิตา ชูโต. (2545). *การวิจัยเชิงคุณภาพ*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: แม็ทส์ปอยท์.
- บุญเลี้ยง ทุมทอง. (2556). *ทฤษฎีและการพัฒนารูปแบบการจัดการเรียนรู้*. กรุงเทพฯ: เอส.พรินต์ติ้ง ไทย แพคตอรี.
- ประภาภัทร นิยม. (2558). *คำศัพท์การศึกษาแบบองค์รวม*. จาก http://img.roong-aroon.ac.th/publication/Holistic_bilingual.
- ปราณี อ่อนศรี. (2557). *จิตตปัญญาศึกษา : การศึกษาเพื่อพัฒนามนุษย์ในศตวรรษที่ 21*. *วารสารพยาบาล ทหารบก*. 15(1), 7-11.
- ทิตนา แคมมณี. (2554). *ศาสตร์การสอน : องค์ความรู้เพื่อการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ*. พิมพ์ครั้งที่ 14. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พระวิฑูล สนต์จิตโต, จรัส สีกา, พระมหาสำรอง สมนูโต และ พรปาลิน ไชยโสดาล. (2563). *อัตถิภาวนิยม กับปัญหาการฆ่าตัวตาย*. *วารสารบัณฑิตศึกษามหาจุฬาขอนแก่น*. 7(4). 113-129.
- วิจารณ์ พานิช. (2557). *การเรียนรู้เกิดขึ้นได้อย่างไร*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสยามกัมมาจล.
- วิจารณ์ พานิช. (2558). *เรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลง*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสยามกัมมาจล.
- วิทยากร เชียงกุล. (2549). *การเรียนรู้อย่างมีประสิทธิภาพ*. กรุงเทพฯ: สายธาร.
- วีระยุทธชาติตะกัญจน์. (2558). *การวิจัยเชิงปฏิบัติการ*. *วารสารราชภัฏสุราษฎร์ธานี*. 2(1), 29-49. จาก <file:///C:/Users/Admin/Downloads/241-Article%20Text-326-1-10-20150508>
- ศูนย์ส่งเสริมและพัฒนาพลังแผ่นดินเชิงคุณธรรม (ศูนย์คุณธรรม) *โครงการวิจัยเพื่อพัฒนาหลักสูตรการอบรมและกระบวนการแนวจิตตปัญญา*. (2551). *ชุดความรู้การอบรมกระบวนการแนวจิตตปัญญาศึกษา เล่ม 3 จิตตศิลป์*. กรุงเทพฯ: ศูนย์คุณธรรม.



- สถาบันอาศรมศิลป์. (2561). *เรียนรู้คุณค่าแห่งชีวิต*. กรุงเทพฯ: สถาบันอาศรมศิลป์.
- สมสิทธิ์ อัสตรินี และกาญจนา ภูครองนาค. (2560). การศึกษาวิเคราะห์ความรู้เกี่ยวกับการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลง ตามแนวคิดตปัญญาศึกษาเพื่อการบ่มเพาะความเชื่อตรง. *วารสารศึกษาศาสตร์ ศรีนครินทรวิโรฒ*. 18(2), 225-242. จาก <https://ejournals.swu.ac.th/index.php/jedu/article/view/9863>.
- สมสิทธิ์ อัสตรินี และสุปรีย์ส กาญจนพิศศาล. (2018). When People Sing a Different Tune About Contemplative Education: The Introduction of Mindfulness Practices into Faculties of Mahidol University, Thailand. *PSAKU International Journal of Interdisciplinary Research*, 7(1), 42-51. From https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3226419.
- สุภัทรา ขาดิปัญญาชัย. (2548). *กระบวนการเรียนรู้: แนวคิด ความหมาย และบทเรียนในสังคมไทย*. กรุงเทพฯ: พิสิษฐ์ ไทย ออฟเซต.
- สุดาพร ลักษณะนิยานวิน. (2553). *การเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลง*. กรุงเทพฯ: สมาคมเครือข่ายการพัฒนานาวิชาชีพ อาจารย์และองค์กรระดับอุดมศึกษาแห่งประเทศไทย.
- สุภางค์ จันทวานิช. (2546). *การวิเคราะห์ข้อมูลในการวิจัยเชิงคุณภาพ*. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุรศักดิ์ ปาเฮ. (2560). *สื่อและเทคโนโลยีเพื่อการศึกษา*. พิมพ์ครั้งที่ 3.แพร่: แพร่ไทยอุตสาหกรรมกรรมการพิมพ์.
- สิริรัตน์ นาคิน. (2562). ผลการใช้รูปแบบการเรียนการสอนตามแนวคิดจิตตปัญญาศึกษาสำหรับนักศึกษาวิชาชีพครู. *วารสารศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม*. 13(3). 273-282.
- สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. (2563). *สภาวการณ์การจัดการเรียนรู้เชิงพื้นที่ในบริบทประเทศไทย*. กรุงเทพฯ: พริกหวานกราฟฟิค.
- สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. (2564). *ข้อเสนอระบบการเรียนรู้ที่สนองต่อการเปลี่ยนแปลงของโลกอนาคตในปี 2040*. กรุงเทพฯ: อีเลฟเล่น สตาร์ อินเทอร์เน็ต.
- อมรวิชัย นาครทรรพ และคณะ. (2551). *การศึกษาในวิถีชุมชน*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- Adams, N, M. (2021). Now i can see the moon: contemplative pedagogy informed by western influences in teaching and learning in twenty-first century america. *The Wabash Center Journal on Teaching*, 2(1), 61–66. From <https://serials.atla.com/wabashcenter/article/download/1923/3541/13029>.



- Ariyabhorn Kuroda. (2014). Contemplative Education Approaches to Teaching Teacher Preparation Program. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 116(2014), (1400-1404). From <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1877042814004224>
- Banks, A. J., & Banks, A. M. (2015). *Multicultural Education*. (9th). New York: Wiley.
- Bellanca, J. A., Fogarty, R. J., & Pete, B. M. (2012). *How to Teach Thinking Skills within the Common Core: 7 key student proficiencies of the new national standards*. Indiana: Solution Tree.
- Berkovich-Ohana, A., Jennings, P, A., & Lavy, S. (2019). *Contemplative neuroscience, self-awareness, and education*. From <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/30732845>.
- Bhandari, P. (2023). *Triangulation in Research | Guide, Types, Examples*. From <https://www.scribbr.com/methodology/triangulation>.
- Forbes, D, J. (2016). *Critical Integral Contemplative Education*. From https://www.researchgate.net/publication/309455178_Critical_Integral_Contemplative_Education.
- Kemmis, S., McTaggart, R. & Nixon, R. (2014). *The action research planner doing critical participatory action research*. London: Springer.
- Nieto, S. (2018). *Language, Culture and Teaching: Critical Perspective*. (3rd). New York: Routledge.
- Pizzuto, D. (2018). *Contemplative Practices in Higher Education: Examining Faculty Perspectives*. Doctor degree of philosophy department of education leadership, Management and Policy Seton Hall University. From <https://scholarship.shu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=3562&context=dissertations>.
- Raikou, N. (2019). Teacher education at the forefront: long-term study through the prism of university pedagogy and transformative learning theory. *Eropean Journal of Education Studies*, 6(3). 88-102. From <https://oapub.org/edu/index.php/ejes/article/view/2477/5115>
- Stolarek, E. A. (2009). Dialectic: Promoting the Marriage of Critical Thinking and Composition Pedagogy. *Journal of Teaching Writing*, 25(1), 25-43. From <https://journals.iupui.edu/index.php/teachingwriting/article/view/18641>
- Uddin, M.S. (2019). Critical Pedagogy and its Implication in the Classroom. *Journal of underrepresented and minority progress*. 3(2), 109-119.



- Waters, L., Barsky, A., Ridd, A., & Allen, K. (2015). Contemplative education: A systematic, evidence-based review of the effect of meditation interventions in schools. *Educational Psychology Review*, 27(1), 103–134. From <https://doi.org/10.1007/s10648-014-9258-2>
- Wilson, C, N. (2021). A contemplative pedagogy: A practice of presence when the present is overwhelming. *Journal of transformative learning*, 8(1), from <https://jotl.uco.edu/index.php/jotl/article/view/432>